

МАРИНІВ ІВАННА ІГОРІВНА

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

РУДАЙ ЛЮБОВ ЄВГЕНІВНА

студентка міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

УДК 342.7

DOI 10.37772/2518-1718-2021-1(33)-10

ПРОБЛЕМА ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСТЕРЕЖЕНЬ ДО МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Стаття розглядає поняття застережень до міжнародних договорів та його закріплення у міжнародному праві. Вивчається проблематика висунення застережень до міжнародних договорів, увага приділяється міжнародним договорам з прав людини. Застосування інституту застережень вивчається на прикладі таких міжнародних договорів у галузі прав людини, як: Європейська конвенція з прав людини, Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Африканська хартія прав людини та народів. Вивчається практика Європейського суду з прав людини щодо застосування застережень до Європейської конвенції з прав людини.

Ключові слова: міжнародний договір, застереження, Конвенція, права людини.

Постановка проблеми. Право прав людини, як галузь міжнародного публічного права, на сьогоднішній день, в основному кодифікована і складається переважно з договірних норм, що містяться в універсальних і регіональних конвенціях. При цьому в більшості випадків, учасники даних договорів роблять застереження як матеріального, так і процесуального характеру, які стосуються усіх поколінь прав людини. Постає питання про правомірність застережень заявлених державами до міжнародних актів про права і свободи людини.

Метою статті є визначення поняття застереження до міжнародних договорів за Віденською Конвенцією 1969 року; з'ясування питання режиму неприпустимих застережень, дослідження можливості винесення застережень до міжнародних договорів, що стосуються прав людини, та встановлення механізму контролю за правомірністю таких застережень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами заяви застережень до договорів з прав людини та їх дійсності займаються багато юристів-міжнародників. Так, цьому питанню присвячені роботи Е. С. Алісієвіч, І. І. Лукашук, В. Г. Буткевич, В. Л. Толстих, М. В. Буроменський та інші. Разом з тим, існує низка проблем, що стосуються правового режиму застережень до договорів з прав людини. Основна теза, що розкриває їх суть в тому, що від-

сутній механізм ефективного контролю за легітимністю таких застережень.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку міжнародних правовідносин, особливу роль відіграє принцип верховенства міжнародного права, який реалізується за допомогою дотримання державами міжнародних норм у своїй діяльності. Вважаємо, що при таких обставинах, особливу роль відіграють міжнародні договори і їх зміст, включаючи застереження до міжнародних договорів, зроблені державами-учасниками таких угод.

На нашу думку проблема застережень до міжнародних договорів є однією з найбільш суперечливих і складних проблем в сучасній міжнародній доктрині права.

Інститут застережень до міжнародних договорів є порівняно новим явищем міжнародного права, становлення якого відбувалося з розвитком права міжнародних договорів. Згадки про інститут застережень до міжнародних договорів з'являються вже у XVIII–XIX ст., проте лише на початку XX століття застереження отримали досить широке поширення в договірній практиці держав.

На сьогодні питання застережень до міжнародних договорів регулюється такими конвенціями, як: Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р., Віденська конвенція про право міжнарод-

них договорів між державами і міжнародними організаціями та між міжнародними організаціями 1986 р. та Віденська конвенція про правонаступництво держав щодо договорів 1978 р.

Відповідно до ст. 2 Віденської конвенції 1969 року: «застереження» означає односторонню заяву в будь-якому формулюванні і під будь-якою назвою, зроблену державою при підписанні, ратифікації, прийнятті чи затвердженні договору або приєднанні до нього, за допомогою якого вона бажає виключити або змінити юридичну дію певних положень договору в їхньому застосуванні до цієї держави [1]. На нашу думку, це визначення потрібно розглядати, як вихідну точку в будь-якому дослідженні інституту застережень.

Вважаємо, що багато питань виникає щодо положень, закріплених в статтях 19 і 20 Віденської конвенції, відповідно до яких встановлюються вимоги щодо допустимості застережень і їх прийняття. Так, відповідно до вищезазначених правових норм, для того, щоб застереження до міжнародного договору було загальнообов'язковим для інших держав-учасниць, необхідно дотримуватися певних умов, а саме: по-перше, таке застереження повинно бути допустимим; по-друге, таке застереження в обов'язковому порядку повинно бути прийняте іншою державою.

Стаття 19 Віденської конвенції містить критерії допустимості застереження, одним з яких є сумісність застереження з об'єктом і метою договору, що викликає багато спірних питань, оскільки документ, який би встановив критерії для визначення тієї самої сумісності з положеннями договору, відсутній. Також Віденська конвенція не містить положень про коло осіб, які б могли вирішувати питання про сумісність застереження з об'єктом та метою договору, в основному це питання вирішується сторонами договору та має суб'єктивний характер [2].

Проте, на Європейському рівні діє певний регулятивний механізм, який має назву «Страсбурзький підхід», який використовується в практиці Європейського суду з прав людини при визначенні допустимості застереження, заявленого державою при ратифікації Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод. Комітетом з прав людини в 1994 р. також було прийнято Загальні зауваження (№ 24/52). Згідно з цим документом, Комітет визнав за необхідне при здійсненні своїх функцій висловлювати свою думку з приводу сумісності застереження з об'єктом і цілями Пакту про громадянські і політичні права. При цьому Комітет, подібно Європейського суду, вважає, що кваліфікація застереження як неприпустимого не тягне втрату обов'язковості Пакту для держави, яка зробила таке застереження [3].

Ми вважаємо, що наявність такого механізму є правильним рішенням, через те що будь-які обмеження за допомогою застережень в застосуванні того чи іншого положення, що стосується захисту прав людини, повинні бути чітко визначені, інакше втрачається сенс універсальності концепції прав людини.

На сьогодні договори з прав людини передбачають різні положення про можливість висунення до них застережень. Одні встановлюють повну заборону застережень, в деяких положення про застереження відсутні взагалі, інші детально регламентують інститут застережень. Наприклад, в Конвенції про права дитини 1989 г. (ст. 51), Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1980 р. (ст. 28) містяться однакові вимоги: застереження, несумісне з цілями і завданнями Конвенції, не допускається [4, 5].

На прикладі Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1980 року, це положення є дуже спірним, через те що не зрозуміло, за яким критерієм оцінювати сумісність застережень і в більшості випадків застереження викликали офіційні заперечення інших держав-учасників. Йшлося, наприклад, про застереження Бангладеш до статті 2 Конвенції, згідно з якою держави учасниці зобов'язуються змінювати свої конституції, законодавчі санкції і змінювати або скасовувати діючі закони, постанови, звичаї і практику, що являють собою дискримінацію щодо жінок (стаття 2, f)). У своєму застереженні Бангладеш заявляє, що вона «не вважає для себе обов'язковими положення статті 2 і інших, оскільки вони суперечать ісламським законам шариату, заснованим на Священному Корані і Сунні» [6]. До держав, які заперечували проти застереження Бангладеш, приєдналася Швеція: вона заявила, що «застосування цього застереження на практиці неминуче призвело б до дискримінації жінок за принципом статі, що суперечить самій суті Конвенції». Конвенцією передбачається об'єктивний стандарт сумісності, але фактично її оцінюють держави-учасники.

Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. у ст. 57 встановлює наступну процедуру висунення застережень: «Будь-яка держава може при підписанні цієї Конвенції або депонуванні своєї ратифікаційної грамоти зробити застереження стосовно будь-якого окремого положення Конвенції з огляду на те, що будь-який чинний на той час на її території закон не відповідає цьому положенню. Застереження загального характеру згідно із цією статтею не дозволяються. Будь-яке застереження, зроблене згідно із цією статтею, має містити стислий виклад відповідного закону» [7].

Таким чином у статті встановлюються такі основні вимоги застосування застережень: а) *застереження повинно бути прямим наслідком наявності у національному законодавстві положень, які не відповідають положенням Конвенції, та є чинними в момент висунення такого застереження*. Так у справі *Stallinger and Kuso v. Austria*, яка стосувалась публічного розгляду справи у суді та порушення п.1 ст.6 Конвенції, влада Австрії посилялась на застереження до Конвенції, яке було заявлено у 1958 році та на Закон про адміністративний суд 1982 року. Суд визнав таке застереження неприйнятним, через те що предметом застереження можуть бути тільки закони, які діють в момент висунення такого застереження. В даній справі закон набрав чинності 1982 році, а застереження у 1958 році [8]. Тобто держави-учасниці не мають право вводити в режим дії застереження будь-який закон, прийнятий вже після того, як було зроблено застереження.

б) *Застереження робиться до конкретного положення Конвенції, та не повинно бути загального характеру*. З цього випливає, що при формулюванні застереження держава повинна прямо посилатися на ті статті Конвенції, до яких вона його робить, а дія самого застереження повинна бути обмежена виключно відповідною статтею Конвенції. На думку Європейського Суду з прав людини, під застереженням загального характеру мається на увазі «певне застереження, сформульоване настільки розпливчато або широко, що неможливо визначити його точне значення або рамки» [9].

в) *Застереження має містити стислий виклад закону, відповідно до якого воно робиться*. Мета даної вимоги полягає в забезпеченні того, щоб держава, що робить застереження до Європейської конвенції, надавали Суду достатньо інформації для оцінки законності цього застереження. При розгляді справи *Belilos v. Switzerland* Суд не прийняв аргументів держави-відповідача у справі про те, що при висуненні застереження до двох підпунктів статті 6 Конвенції уряду Швейцарії довелося б згадувати більшість положень 26 кантональних кримінально-процесуальних кодексів і «сотні муніципальних законів». Суд посилався на слова Європейської Комісії у справі *Temeltasch v. Switzerland* про те, що «незаперечні практичні труднощі, про які говорить Уряд, не можуть служити виправданням невиконання пункту 2 статті 64» [10].

Відповідно до п.1 ст.21 Віденської конвенції юридичним наслідком застережень є: зміна для держави, яка зробила застереження, положення договору, яких стосується застереження [1]. По відношенню до Європейської Конвенції це означає, що застереження, яке відповідає умовам прийнятності, закріпленим в статті 57, обмежує відповідальність

держави, яка порушила певні права і свободи, гарантовані Конвенцією або Протоколами до неї. Скарга, подана в зв'язку з порушенням державою - учасником Конвенції, щодо якої ця держава зробила застереження, визнана Європейським Судом прийнятною, буде відхилена як така, що не відповідає умові предметної компетенції Суду [11].

При розгляді інституту застережень до міжнародних договорів щодо прав людини хотілося б згадати про особливість Африканської хартії прав людини і народів, яка може істотно обмежити права приватних осіб, це наявність так званих «обмежувальних застережень», які доповнюють положення всього розділу про особисті права людини. Ці застереження знижують ефективність Хартії, надаючи державам безумовні повноваження на утиск деяких прав.

Наприклад, стаття 8 передбачає свободу совісті, віросповідання і релігії «з урахуванням існуючого правопорядку». Громадяни мають право на вільну участь в управлінні державою «відповідно до положень законодавства». Як правило, саме уряди є найбільш злісними порушниками прав людини, і саме вони мають владу для прийняття і зміни законодавства. Через такі застереження, що дозволяють із законодавством обмежувати права, Хартія ставить права людини під удар тих самих інститутів, які найбільше утискають їх [12].

Питання застережень було і залишається одним з найбільш суперечливих і складних в сучасному міжнародному праві.

На 57 сесії Комісії міжнародного права, що проходила в липні-серпні 2005 року, обговорювався проект Керівних положень про застереження до міжнародних договорів. У п. 3.1.12 - «Застереження до загальних договорів з прав людини» - було сформульовано наступне правило: «Для оцінки сумісності того чи іншого застереження договору щодо захисту прав людини необхідно враховувати неподільність викладених в ньому прав, значення прав, які є предметом застереження в загальній структурі договору, і серйозність впливу на нього застереження» [13]. Вважається, що це правило все одно залишається дуже гнучким, і створює широке поле для тлумачення.

Висновки. Таким чином, на сьогодні в міжнародному праві міцно утвердилося суверенне право кожної держави на застереження до міжнародних договорів, але чіткого правового регулювання цього інституту, яке б запобігало зловживанням з боку держав в даній сфері не існує. Ми вбачаємо необхідність в подальшому вивченні інституту застережень до договорів з прав людини, його розвитку та розробці загальних принципів, процедур, а також контролю за їх правомірністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text.
2. Самович Ю.В. К вопросу об оговорках к договорам о правах человека. *Права человека: история, теория, практика*. 2017. С. 176–180.
3. Human Rights Committee, General Comment 24 (52), General comment on issues relating to reservations made upon ratification or accession to the Covenant or the Optional Protocols thereto, or in relation to declarations under article 41 of the Covenant, U.N. Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.6 (1994). URL: <http://hrlibrary.umn.edu/gencomm/hrcom24.htm>.
4. Конвенція про права дитини 1989 р. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml.
5. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1980 р. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/cedaw.shtml.
6. Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General: Status as at 31 December 1995, United Nations. New York. 1996. 981 p. URL: <https://treaties.un.org/doc/source/publications/MTDSG/1995-english.pdf>.
7. Иванова Н. Ю. Институт оговорок к международным договорам (на примере Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод). Сборник научных статей и учебно-методических материалов «Соотношение международного и национального права: теория, практика, проблемы преподавания». Санкт-Петербург. 2009. 441 с.
8. Рішення ЄСПЛ у справі «Сталінджер та Кусо проти Австрії» (Stallinger and Kuso v. Austria) від 26.01.1996 URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58029>.
9. Рішення ЄСПЛ у справі «Ісенстекен проти Австрії» (Eisenstecken v. Austria) від 10.01.2000. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58826>.
10. Рішення ЄСПЛ у справі «Белілос проти Швейцарії» (Belilos v. Switzerland) від 18.07.1986. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57434>.
11. Алисиевич Е. С. Оговорки и заявления о толковании к положениям Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод. *Вестник РУДН. Юридические науки*. 2005. № 2 (18). С. 144-150.
12. Хански Р., Сукси М. Введение в вопросы международной защиты прав человека. Москва: «Права человека», 1997—1998. URL: http://www.hrpublishers.org/site/site-files/library/introduction_on_the_topic_of_international_protection_of_human_rights.pdf.
13. Доклад Комиссии международного права. Пятьдесят седьмая сессия (2 мая - 3 июня и 11 июля - 5 августа 2005 года). URL: <http://www.refworld.org.ru/pdfid/4a716c0e2.pdf>.

REFERENCES

1. Videnska konventsiiia pro pravo mizhnarodnykh dohovoriv 1969 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text [in Ukrainian].
2. Samovich Yu. V. (2017). K voprosu ob ogovorkakh k dogovoram o pravakh cheloveka. *Prava cheloveka: istoriya. teoriya. Praktika - Human Rights: History, Theory, Practice, 176-180* [in Russian].
3. Human Rights Committee, General Comment 24 (52), General comment on issues relating to reservations made upon ratification or accession to the Covenant or the Optional Protocols thereto, or in relation to declarations under article 41 of the Covenant, U.N. Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.6 (1994). URL: <http://hrlibrary.umn.edu/gencomm/hrcom24.htm> [in English].
4. Konventsiiia pro prava dytyny 1989 r. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml [in Ukrainian].
5. Konventsiiia pro likvidatsiiu vsikh form dyskryminatsii shchodo zhinok 1980 r. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/cedaw.shtml [in Ukrainian].
6. Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General: Status as at 31 December 1995, United Nations. New York. 1996 r. URL: <https://treaties.un.org/doc/source/publications/MTDSG/1995-english.pdf> [in English].
7. Ivanova N. Yu. (2009). Institut ogovorok k mezhdunarodnym dogovoram (na primere Evropeyskoy konventsii o zashchite prav cheloveka i osnovnykh svobod). *Sootnosheniye mezhdunarodnogo i natsionalnogo prava: teoriya. praktika. problemy prepodavaniya: Sbornik nauchnykh statey i uchebno-metodicheskikh materialov (g. Sankt-Peterburg. 2009) – The ratio of international and national law: theory, practice, teaching problems: a collection of scientific articles and teaching materials*. Sankt-Peterburg [in Russian].

8. Rishennia YeSPL u spravi «Stalindzher ta Kuso proty Avstrii» (Stallinger and Kuso v. Austria) vid 26.01.1996. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58029> [in Ukrainian].
9. Rishennia YeSPL u spravi «Isenstecken proty Avstrii» (Eisenstecken v. Austria) vid 10.01.2000. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58826> [in Ukrainian].
10. Rishennia YeSPL u spravi «Belilos proty Shveitsarii» (Belilos v. Switzerland) vid 18.07.1986. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57434> [in Ukrainian].
11. Alisiyevich E. S. (2005). Ogovorki i zayavleniya o tolkovanii k polozhennyam Evropeyskoy Konventsii o zashchite prav cheloveka i osnovnikh svobod. Vestnik RUDN. *Yuridicheskiye nauki – Legal sciences*, 2 (18), 144–150 [in Russian].
12. Khanski R., Suksi M. Vvedeniye v voprosy mezhdunarodnoy zashchity prav cheloveka. Moskva: «Prava cheloveka». 1997–1998. URL: http://www.hrpublishers.org/site/site-files/library/introduction_on_the_topic_of_international_protection_of_human_rights.pdf [in Russian].
13. Doklad Komissii mezhdunarodnogo prava. Pyatdesyat sedmaya sessiya (2 maya – 3 iyunya i 11 iyulya – 5 avgusta 2005 goda). URL: <http://www.refworld.org.ru/pdfid/4a716c0e2.pdf> [in Russian].

МАРЬНИВ ИВАННА

кандидат юридических наук, доцент кафедры права Европейского Союза
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого,

РУДАЙ ЛЮБОВЬ

студентка Международно-правового факультета
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

**ПРОБЛЕМА ПРИМЕНЕНИЯ ОГОВОРОК МЕЖДУНАРОДНЫМ ДОГОВОРАМ
ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА**

Статья рассматривает понятие оговорок к международным договорам и его закрепление в международном праве. Изучается проблематика выдвижения оговорок к международным договорам, внимание уделяется международным договорам по правам человека. Применение института оговорок изучается на примере таких международных договоров в области прав человека, как: Европейская конвенция по правам человека, Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, Африканская хартия прав человека и народов. Изучается практика Европейского суда по правам человека по применению оговорок к Европейской конвенции по правам человека.

Ключевые слова: международный договор, оговорки, Конвенция, права человека

MARYNIV IVANNA

PhD, Associate Professor at the Department of European Union Law
of Yaroslav Mudryi National Law University,

RUDAI LIUBOV

student of the Faculty of International Law Yaroslav Mudryi National University of Law

**THE PROBLEM OF APPLYING RESERVATIONS
TO INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS AGREEMENTS**

A problem statement. Human rights law, as a branch of public international law, to date, is mainly codified and consists mainly of treaty rules contained in universal and regional conventions. At the same time, in most cases, the parties to these agreements make reservations of both a substantive and procedural nature that apply to all generations of human rights. The question arises as to the legitimacy of the reservations declared by states to international acts on human rights and freedoms.

Analysis of research and publications. Many international lawyers deal with the issue of reservations to human rights treaties and their validity. Thus, the works of E.S. Alisieich, are devoted to this issue, I.I. Lukashuk, V.G. Butkevich, V.L. Tolstoy, M.V. Buromensky and others. However, there are a number of problems with the legal regime of reservations to human rights treaties. The main thesis that reveals their essence is that there is no mechanism for effective control over the legitimacy of such reservations.

The main text. The article considers the concept of reservations to international treaties, examines the problem of issuing reservations to international human rights treaties. The application of the institution of reservations is studied on the example of certain international treaties in the field of human rights, such as: the European Convention on Human Rights, the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, the African Charter on Human and Peoples' Rights. The case law of the European Court of Human Rights on the application of reservations to the European Convention on Human Rights is studied.

Conclusions. Today, the sovereign right of every state to stipulate international treaties is firmly established in international law, but there is no clear legal regulation of this institution that would prevent abuses by states in this area. We see the need to further study the institution of reservations to human rights treaties, its development and the development of general principles, procedures, and control over their legitimacy.

Keywords: international agreement, reservations, Convention, human rights.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Маринів І. І., Рудай Л. Є. Проблема застосування застережень до міжнародних договорів з прав людини. *Право та інновації*. 2021. № 1 (33). С. 68–73.